

FTAХР 14.25.05

Н. ОРДАБАЕВ¹, К. АБИШЕВ², Т. ҚАДЫРБАЕВ¹, Е.Н. ТУГЕЛБАЕВ²,
Т. БАЙМЫРЗАЕВ²

¹Аймақтық әлеуметтік инновациялық университеті (Шымкент, Қазақстан),

²Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті (Алматы, Қазақстан),
kulalbek@mail.ru.; asylkhan.a54@mail.ru.; kadyrbaev.talgat@mail.ru;
tugelbaev_erik@mail.ru.; take_bb@mail.ru.; <https://doi.org/10.51889/2020-3.2077-6861.30>

ҚАЗАҚТЫҢ ҰЛТТЫҚ ОЙЫНДАРЫН ДЕНЕ ШЫНЫҚТЫРУ САБАҚТАРЫНДА ӨТКІЗУ ӘДІСТЕРІ МЕН ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Аңдатпа

Соңғы жылдары жас ұрпақтың дене тәрбиесі мәселесімен айналысатын ғалымдар халықтық ойындар мен дене қимылы жаттығуларының төл ерекшеліктеріне барған сайын айрықша қызығушылық танытуда. Шамасы, бұл өзгеше жағдайларда, мысалы, дала жер бедері, климаты, географиялық ерекшеліктері – дене қимылы қызметінің кез келген түрінің жеткілікті түрде тиімді болмауына байланысты. Спорттың көптеген классикалық түрлері – жүзу, шаңғы, коньки және т.б. жергілікті орындарда тиісті спорт алаңдары мен басқа да қымбат тұратын құрылыстардың болмауынан, оларды салудың жер бедеріне немесе елді мекендердің шашыраңқы болуынан қиынға түсуіне байланысты, кеңінен қолдау таппай отыр. Демек, ұлттық қимыл ойындары жас ұрпаққа қажетті дене қимылы қасиеттері мен дағды-машықтарын дамытудағы өзгертуге болмайтын құрал болып отыр. Сондықтан, педагогикалық жоғары оқу орындары жағдайында осы ұлттық қимыл ойындары қызметтерін ұйымдастыруға дене шынықтырудан болашақ мұғалімдерін мақсатты даярлау осы өзекті мәселені шешудегі жүйелі көзқарасты талап етеді. Мұндай мәселенің қойылуы әбден заңды. Өйткені, бұл қызметке мұғалімнің қандай дәрежеде даярланғанына оқу үдерісінің табысты болуына қатысты. Осыған байланысты, жоғарыда аталған жағдайларды ескере отырып, оқу үдерісіне ғылыми көзқарас туындайды, бұл ең алдымен қазіргі жастар дамып, жетіліп отырған жағдайлардың ерекшеліктерімен айқындалады.

Түйін сөздер: дене шынықтыру сабақтары; ұлттық ойындардың түрлері; өткізу әдістері.

Кіріспе. Қимыл ойындарының маңызы туралы теориялық та, сондай-ақ әдістемелік сипатта да көптеген арнайы әдебиеттер бар. Онда ойынның ролі, оның таралуы, әртүрлі халықтардың ойын фольклорына ұқсастықтары мен айырмашылықтары, әдістемелік ерекшеліктері қарастырылады. Көрнекі педагогтардың, ғалымдардың пайымдауынша, балалардың ойын қызметінде екі негізгі фактор ұштасып келеді: бір жағынан – балалар сарамандық (практикалық) қызметке қосылады, дене қимылы қасиеттері жетіледі, дербес әрекеттер жасауға дағдыланады. Ал, екінші жағынан – орындалған жаттығу қызметтерінен моральдік және эстетикалық ләззат алады, өздерін қоршаған органы тану тереңдей түседі. Мұның бәрі, сайып келгенде, тұтастай алғанда жеке адамды тәрбиелеуге жәрдем береді. Сонымен,

ойын – тәрбиенің кешенді құрылымының бірі болып табылады: ол жан-жақты дене қимылы даярлығына, ұжымдық қызметтің өзгеріп отыратын жағдайларында қимыл негіздері мен күрделі әрекеттерді жанама түрде меңгеру арқылы, ағза функциясын, ойыншылардың мінез-құлық белгілерін жетілдіруге бағытталған [8; 16].

Мақсаты: ұлттық спорт түрінің белгілі бір түрімен қарқынды түрде айналысу кезеңі білім беру мекемелеріндегі кезеңге тап келіп, адам өміріндегі ағзаның жастық пісіп-жетілуінің аяқталу кезіне тура келеді. Ұлттық спорттың бұл түрлерінде жарыстар кезінде де, спорттық жаттықтырулар кезінде де ағзаға түсіп жатқан жүктеме көлемі төмендейді. Соңғы кездері спорттық жетістіктердің күрт өсуі жаттықтыру барысындағы жүктеме көлемінің күрт өсуі салдарынан болып отыр. Тіпті,

республиканың үздік спортшыларының жуырда ғана қол жеткізген жоғары жетістіктері мен көрсеткіштері, көп ұзамай-ақ мектептерде өткізілетін дене шынықтыру сабақтарында көптеген ұлттық спорт түрлері мен ойындары күнделікті құбылысқа айналып кетіп жатыр [5; 17].

Жас спортшының мектептік кезеңдегі спортта алға басуы, оның барлық жағынан дамуына байланысты, ал ұлттық спорт түрлерінің бұқаралық түрі білім беру мекемелеріндегі білікті ұстаздың немесе бапкердің әдістемелік тұрғыдағы нұсқауымен тандап алынған спорт түрінің мақсатына жауап беретін, дене қимылы қасиеттерін жан-жақты дамытудың негізгі жолы және әдісі болып саналады, ағза қызметтерінің жалпы деңгейлерін арттырады. Ұлттық спорттың және қимыл ойындарының бұл түрі спортшылар бойында ерекше дене қимылы және психикалық қасиеттер болуын талап етеді [6; 18].

Зерттеу әдістері мен оны ұйымдастыру: қазақтың ұлттық қимыл ойындары мен көңіл көтерулерінің шығу тегі мен қызметі жағынан

сан қилы және әртүрлі болып келетінін атай отырып, олардың тарихи жолды объективті түрде көрсететінін, Қазақстан Республикасы аймағында мекен еткен халықтар мен ұлыс өкілдерінің дене қимылының дамуының әр кезеңіндегі этникалық үдерістерді бейнелейтінін дене шынықтыру және спорт ғылымының осы саласында еңбектеніп жүрген ғалымдардың зерттеулерінен атап көрсетуге болады. Дәстүрлі ұлттық ойындар әртүрлі тарихи кезеңдерде пайда болып, осы кезге дейін сақталып қалды және жас ұрпақты тәрбиелеу ісінде бүгін де мәнін жоғалтқан жоқ. Осы ойындарға тарихи сипаттама бере отырып, мектеп жағдайында жас/жыныс [12; 19] ерекшеліктерін ескере, өткізуге боларлық түрлеріне тоқталып өтсек:

«Қыз қуу» – қазақ халқының өте көне ойындарының бірі, өзінің идеялық мазмұны жағынан бұрынғы кеңестік республикалардың мәдениетіне енген халықтық спорттың қай-қайсысынан болса да кем түспеген. Оны ұлттық спорт ойындарының қызғылықты бір түріне айналдыру үшін мүмкіншілік толық.

Қыз қуу «Манас» эпосында:

Боз бала, жігіт аралас,
Қыз-келінменен жарысып,
Қызық өзен бойласып,
Қызығысып қырандар
Қыз қууспай ойнасып,
Талықпай көшіп, бел байлап
Таласты көздей бет алып,
Ел шұркырап, шу болып
Ер қуанып, ду болып,
Кіндік кесіп, кір жуған
Жеріне көшіп келе жатад.

Қыз, жігіті қырғыздың,
Ғасырлап ойнайды қыз қуу!
Қыз қуу ойынын қарасаң,
Қызығына ел батып,
Қиқырып дулап тік тұрмай!
Қыз қуу ойыны қырғыздың,
Ежелден қалған салты екен!
Еңкейіп жандап жарысып,
Қызға жетсе жігіті,
Бұралтып тұрып қыз сүю,
Байырдан қырғыз нарқы екен!

Ал енді, қырғыз-қазақтың белгілі ақыны *Жалил Садықтың*:

Ойынның бірі қыз қуу,
Күліктер көкте сызшудай.
Тізгінді шауып жөнелсе,
Жігіті – сұңқар, қыз –
аққудай!

Ойын деп, шіркін, осыны айт,
Көргенде кімдер қызықпайды.
Жігіті жетіп қызды сүйсе,
Көзіңе сүйкім ұшырайды, –

деген жырынан аталмыш ойын жөнінде әдемі көркем елес беріп тұратынын аңғаруға болады.

Ол өзінің маңызы жағынан дене тәрбиесін беруде бүгінгі талапқа толық сай келеді. Және елімізде мекендеп жатқан халықтардың арасында кеңінен тараған ұлттық ат ойыны тобына жатады. Сонау ертеден келе жатқан спорт ойыны, ертеде «Қыз қашар», «Қыз қуалар» деп аталғаны болмаса, біздің заманымызға дейін оншама өзгеріссіз жеткенін атап өтуіміз керек. Бұл жарыс өзінің түрі жағынан біздің заманымыздан бұрын қандай болса, қазірде сол күйінде қалды. Сол заманғы тәртіп бойынша жарыс жігіт пен оның қалыңдығы арасында өткізілген (біздің заманымыздан бұрын VIII-VII ғасырларда Қазақстанның территориясын жайлаған кейбір рулардың арасында осындай тәртіп болған). Егер жігіт жарыста жеңілсе, ол өзіне қойылатын талапты ақтай алмағаны үшін оның қызбен некелесуге құқы болмаған. Ертедегі аңыз-ертегілерге қарағанда, қазақтарда тағы бір мынадай әдет-ғұрып болған. Осы әдет бойынша жарысқа екі рудың қыз бен жігіті түскен. Жігіттің жеңілуі оған салынатын айыппен қоса, өз руында еті тірі жігіт пен жүйрік атының жоқтығы үлкен кемістік болып табылған. Егер қыз жеңілген деп табылса, оның жағының келісімі бойынша, ешқандай қалыңсыз-ақ ол жеңген жігітке тұрмысқа шығады [2].

Қазіргі кездегі қыз қуу спорт жарысында күшті теңдестіру үшін әлсіз жаққа берілетін тиімді шартты еске салады. Жарыс мынадай тәртіппен өткізіледі. Сөреге қыз бен жігіт шақыралады. Жігіт қыздан 10-15 метр кейін тұрып жарысқа қосылады. Жігіт қызды қуып жетсе, өзінің жеңгендігін білдіру үшін оның білегінен орамалды алуға тырысады. Ал қыз оның керісінше, қуғыншыдан қашып құтылып, сөреге бұрын жетуге әрекет жасайды. Ал, қайтар жолда, егерде жігіт қызды қуып жетпесе, қыз оны немесе оның атын қамшыға алады. Мектептік жағдайда қыз қууды қазіргі бағытымен келешекте де дамытудың үлкен спорттық маңызы бар. Өйткені, бұл ойынды жаяу түрінде, түрлі сипатта, әдістер кешенін толық пайдаланған жағдайда дене қасиеттерін жетілдірумен қатар, өскелең ұрпақтың бойына рухани

даму, этикалық-серілік (ұлдар арасында), қазақ қызына тән ұяндық пен жібектей мінездердің қалыптасуына зор септігін тигізетінін қаперге алған жөн [1; 3; 7; 9].

«Теңге алу». Жерде жатқан теңгені атпен шауып келе жатып іліп алу үлкен ептілікті, ат құлағында ойнайтын шабондоздық тәжірибені талап етеді. Теңгені жерден іліп алғандарға бәйге беріледі. Бұрындары қазақ жігіттері атпен шауып келе жатып қолындағы қылышымен жерде жатқан тезекті түйреп алып көкке лақтырып жіберіп, оны жалмажан қылышымен екіге бөліп шауып түсіретін. Мектептік жағдайда, бұл ойынды қазіргі қолжалғау (эстафета), дене қасиеттерінің ішінде ең алдымен жылдамдық пен ептілікті дамытатын ойын түрі, кез келген жаста, яғни, жас пен жынысты талғамайтын ойын ретінде өткізе беруге болады [4; 10; 11].

«Көкпар». Қазіргі кезеңде ел арасында кең танымал болған ұлттық ат ойыны. Этнографтардың айтуынша, әуелгі атауы «көк бөрі» сөзінен шыққан. Бұрындары мал баққан көшпелі халықтар көк бөріні соғып алғанда өлігін ат үстінде сүйрелеп, бір-бірінен ала қашып, мәз-мәйрам болған. Кейін ол ұлттық ойынға айналған. Көкпар Орта Азия халықтарының да сүйікті ойыны. Көкпар жаппай тартыс және дода тартыс болып екіге бөлінеді. 1949 жылы елімізде көкпар жарысының жаңа ережесі бекітілді. Алаң көлемі қатысушылар санына сәйкес. Егер әр команда 5 адамнан болса, алаңның аймағының ұзындығы 300 метр, ені 100 метр; 10 адамнан болса, 500x200 метр; 15 адамнан болса 700x300 метр; 20 адам болса, 1000x500 метр. Көкпарда басы кесілген серке тартылады. Мектептік жағдайда бұл ойынды жоғары сынып оқушылары арасында, жаяу түрінде өткізуге болады. Егер де, жоғары сынып оқушылары өздерінің дене тұрқына қарай біреуі «ат», ал біреуі «ойыншы» болып, ойынды қызықты да, тартысты ету үшін біріне-бірі мінгесіп, күштілік пен төзімділік дене қасиеттерін тікелей дамытып жатса, орта немесе төменгі буын мектеп оқушылары үшін – жылдамдық, ептілік, икемділік пен төзімділік дене қасиеттерін дамытатын бірден-бір амал екені сөзсіз. Өйткені, дене

қасиеттерімен қатар, жас ұрпақта қайсарлық, батырлық және елін қорғар жауынгерлік қасиеттерін жетілдіреді [13].

«Ұшты-ұшты». Әлем халықтарының ішінде сөз маржанын дәл, әрі ұтқыр түрде тауып айтатын, импровизациялық қасиеті дамыған қазақ халқы секілді, халық кем десе де болады. Мағынасын дәл жеткізетін, сөз саптамасы дана халқымыздың мәнді де, бағалы ойларын ырғақты түрде жеткізетін зейіндік ойындар жеткілікті. Соның бірі – жоғарыда аталған «ұшты-ұшты» ойыны. Әдетте, аталмыш ойынды төменгі немесе орта буын мектеп оқушылары арасында, сабақтың немесе жаттықтырудың қорытынды бөлімінде, арпалысқа толы буырқандық сезімдік, дене қасиеттерін дамытатын негізгі бөлімдегі ойындардан соң өткізеді. Ойын шарты бойынша ойынды жүргізуші немесе бастаушы қатысушыларды жаңылыстыру үшін тез-тез ұшатын, ұшпайтын заттарды өлең түрінде, ырғақты шумақтатып, араластырып айтады [14]. Шарт бойынша ойнаушылар ұшатын заттарға ғана қолын көтеруге тиісті. Олар ұшпайтын затқа қолын көтеріп қалса, айыбына өз өнерін көрсетеді. Ойын бастаушы негізінен адамдарды, мысалы, былайша жаңылыстырады:

- Ұшты, ұшты – тарғақ ұшты! (ұшады).
- Ұшты, ұшты – жарғақ ұшты! (ұшпайды).
- Ұшты, ұшты – тырна ұшты! (ұшады).
- Ұшты, ұшты – тырма ұшты! (ұшпайды).

«Соқыртеке» – мектептік жағдайда төменгі мен орта буын оқушылары арасында тапқырлық пен зейіндікті дамытатын халықтық ойын. Ойын шарты бойынша ойыншылар дөңгелене тұрады. Ортаға орамалмен көзі байланған адамды – «соқыртекені» шығарады. Шеңбер бойынша тұрған ойынға қатысушылар «соқыртекені» түрткілейді. Ол сол кезде түрткен ойыншыны ұстап алып, атын айтуға тиіс. «Соқыртекенің» тыныш тұрған ойыншыны да ұстап алуына болады. Өзінің зейінсіздігінің арқасында абайсызда ұсталынып қалған ойыншы «соқыртекеге» айналып, ойын жалғаса береді [15].

«Асық ойыны». Қазақ халқында ертеден келе жатқан ойындардың бірі – асық ойындары. Кеңестік кезеңде «баймансаптардың ойыны» деп, қуғын-сүргінге ұшыраған, негізінде, балалардың мергендігін, өзара татулық пен сыйластыққа шақыратын, ұжымдық ұйымшылдық пен бірлікті дамытатын, мектептік жағдайда төменгі және ортаңғы буын оқушылары арасында кең тараған ойын түрі. Халық арасында асық ойындарының бірнеше түрі сақталған. Бұл ойынды тек асығы бар ер балалар ғана ойнаған. Асық ойнаушылардың саны 4-8-ге дейін барады. Бұл ойынның мақсаты – асық ұтып алу. Ойын ережесі: Көнге барлық ойыншы бір-бірден асық тігеді. Содан соң бір бала ойыншылардың кім-кімнен кейін ойнау керек кезектерін анықтау үшін басқалардың сақасын жинап алып иіреді. Иірген кезде алшы түскен сақаның иесі-бірінші, тәйке түскеннің иесі-екінші, бүк түскендікі – үшінші, шік түскендікі – төртінші болады.

Алынған нәтижелер мен қорытынды: ұлттық ойындарды білім беру мекемелерінде өткізудің педагогикалық мәні, оның өскелең ұрпақ арасында дене қасиеттерімен қатар, рухани-моральдік дамытудағы үлесін, жалпы және арнаулы жұмыс істеу мүмкіндіктерін арттыруға бағытталған, дене қимылы мүмкіндіктерін тәрбиелеудегі ең маңызды әдіс екенін атап көрсету қажет.

Адами қасиеттерді дамытуға негізделген ұлттық спорт түрлері мен халық ойындары мектеп оқушылары арасында барынша жоғары жетістікке деген ұмтылыспен тығыз байланысты.

Жүктеменің жоғары болуы бұл ұлттық спорт түрлерінің оқушы ағзасына тиімді әсер ететін басқа да әдістер мен жолдардан ерекшелендіріп тұрады. Жүктемені қатаң бақылап отырмайынша және ол жүктемелердің ерекшеліктерін білмейінше, денсаулықты шындау орнына зиян келтіріп алудан сақтанған жөн. Ал, спорттың бұл түрлерінің негізгі мақсаты – өскелең ұрпақтың денсаулығы. Сондықтан да, ұлттық спорт түрлерінен жаттығулар жүйесі дәрігерлік-педагогикалық бақылаусыз өтпеуі тиіс.

Пайдаланылган әдеби қайнар көздер тізімі

- [1] Bjelica B., Joksimović M., Seisenbekov Y., D'Onofrio R., Perovic T. The effects of pilates programs on motor skills and morphological characteristics of women // Ita. J. Sports Reh. – 2018. – Po. 5, 2. – P. 1063-1074.
- [2] Горелик В.В., Беляев В.С., Филиппова С.Н., Чумаков Б.Н. Особенности психофизиологической адаптации учащихся 11-16 лет к учебным и физическим нагрузкам, детерминированные типами их вегетативной регуляции // Человек. Спорт. Медицина. – 2018. – Т.18. – №1. – С.20–32.
- [3] Dill D. The economy of muscular exercise // Physiol. Rev.-Vol. 16. 1936. – P. 263-291.
- [4] Досқараев Б.М. Қазақстандағы Олимпиадалық білім және спорт тарихының очерктері /Б.М.Досқараев, Е.К.Сейсенбеков, Е.Т.Алтынбек. – Алматы. 2019. – С.400.
- [5] Дуркин П.К., Лебедева М.П. К проблеме воспитания личной физической культуры у школьников и студентов // Физическая культура: воспитание, образование, тренировка. – 2000. – №2. – С. 50-53.
- [6] Iconomescu T.M., Mocanu G.D., Talaghir L.G. The development of conditional motor skills by means of courses and applicative circuits in 6th grade girls during the physical education class // Человек. Спорт. Медицина. – 2017. – №4. – Т.17. – С. 50-57.
- [7] Қаражанов Б. Қазақ дене тәрбиесі институты. – Алматы, 1991. – С.26-43.
- [8] Къчев О., Якимов М. Моделиране на адаптивна система за физическа дееспособност на студенти и курсанти /Материалы из IX-международной научной конференции по теме: «Съвременни тенденции на физическото възпитание и спорта». – София, 2017. – С.165-174.
- [9] Maslow A.H. Motivation and Personality /A.H.Maslow. – New York, 1954. – P.65-86.
- [10] Miyaznita M., Suadomoto T. The current problems of physical fitness in Japanese children /Journal of sports medicine. – 1987. – P. 40-45.
- [11] Мусина С.В. О некоторых особенностях физической подготовки студентов с избыточным весом / Физическое воспитание и спортивная тренировка. – Волгоград. – 2018. – №3(25). – С.23-27.
- [12] Olympic School Project. – Melbourn, 1989. – P.44.
- [13] Сапарбаев М.Б. Подготовка учителей физкультуры. – Алматы, 1992. – С.286.
- [14] Сейсенбеков Е.К. Дене шынықтыру мен спорт тарихы. – Шымкент, 2009. – С.144.
- [15] Сейсенбеков Е.К. Қазақтың ұлттық ойындарын оқу үдерісінде жастарды тәрбиелеу амалы ретінде қолдану /Сейсенбеков Е.К., Тастанов А.Ж., Дауленбаев М.Т. «ҚазҰУ Жаршысы», Педагогикалық серия. – 2016. – №1 (47). – С.118-123.
- [16] Сейсенбеков Е.К. Дене шынықтыру және спорт теориясы мен әдістемесі. – Астана: ЕҰУ баспасы, 2011. – С.431.
- [17] Сейсенбеков Е.К. Спорт теориясы мен әдістемесі. – Астана, 2013. – С.330.
- [18] Сейсенбеков Е.К. Білім алушының жеке дене мәдениетін тәрбиелеудің педагогикалық әдістері / Педагогика және психология. – 2016. – №1 (26). – С.118-122.
- [19] Тәнікеев М. Қазақстандағы дене шынықтыру мен спорт тарихы. – Алматы, 2002. – 254 бет.

References:

- [1] Bjelica B., Joksimović M., Seisenbekov Y., D'Onofrio R., Perovic T. The effects of pilates programs on motor skills and morphological characteristics of women // Ita. J. Sports Reh. – 2018. – Po. 5, 2. – P.1063-1074.
- [2] Gorelik V.V., Belyayev V.S., Filippova S.N., Chumakov B.N. Osobennosti psikhofiziologicheskoy adaptatsii uchashchikhsya 11-16 let k uchebnym i fizicheskim nagruzkam, determinirovannyye tipami ikh vegetativnoy regulyatsii //Chelovek. Sport. Meditsina. – 2018. – T.18. – №1. – S.20–32.
- [3] Dill D. The economy of muscular exercise // Physiol. Rev.-Vol. 16. 1936. – P. 263-291.
- [4] Dosqaraev B.M. Qazaqstandaғы Olimpiadalyq bilim және sport tarihyның очерктері /M. Dosqaraev, E.K. Seisenbekov, E.T. Altynbek. – Almaty, 2019. – S.400.
- [5] Durkin P.K., Lebedeva M.P. K probleme vospitaniya lichnoy fizicheskoy kul'tury u shkol'nikov i studentov // Fizicheskaya kul'tura: vospitaniye, obrazovaniye, trenirovka. – 2000. – №2. – S.50-53.

- [6] Iconomescu T.M., Mocanu G.D., Talaghir L.G. The development of conditional motor skills by means of courses and applicative circuits in 6th grade girls during the physical education class //Человек. Спорт. Медицина. – 2017. – №4. – Т.17. – С.50-57.
- [7] Qarajanov B. Qazaq dene tәrbiesi instituty. – Almaty, 1991. – S.26-43.
- [8] Kūchev O., Yakimov M. Modelirane na adaptivna sistema za fizicheska deesposobnost na studenti i kursanti. / Materialy iz İKH-mezhdunarodnoı nauchnoı konferentsii po teme: «Sūvremenni tendentsii na fizicheskoto v'zptanie i sporta». – Sofiya, 2017. – S.165-174.
- [9] Maslow A.H. Motivation and Personality /A.H.Maslow. – New York, 1954. – P. 65-86.
- [10] Miyaznita M., Ssuadomoto T. The current problems of physical fitness in Japanese children /Journal of sports medicine. – 1987. – P.40-45.
- [11] Musina S.V. O nekotorykh osobennostyakh fizicheskoy podgotovki studentov s izbytochnym vesom / Fizicheskoye vospitaniye i sportivnaya trenirovka. – Volgograd. – 2018. – №3(25). – S.23-27.
- [12] Olympic School Project. – Melbourn, 1989. – P.44.
- [13] Saparbaev M.B. Podgotovka učitelei fizkultury. – Almaty, 1992. – S. 286.
- [14] Seisenbekov E.K. Dene shynyqtyru jane sport tarihy, Shymkent, 2009. – S. 144.
- [15] Seisenbekov E.K. Qazaqtyñ ulttyq ойындарын оқу үдерisinde jastardy tәrbieleu amaly retinde qoldanu / Seisenbekov E.K., Tastanov A.J., Daulenbaev M.T. «QazUU Jarshysy», Pedagogicalyk seriya. – 2016. – №1 (47). – S.118-123.
- [16] Seisenbekov E.K. Dene shynyqtyru jane sport teoriyasy men әdistemesi. – Astana: EEU baspasy, 2011. – S.431.
- [17] Seisenbekov E.K. Sport teoriyası men әdistemesi. – Astana, 2013. – S.330.
- [18] Seisenbekov E.K. Bilim alushynyñ jeke dene мәdenietin tәrbieleudiñ pedagogikalыq әdisteri /Pedagogika jәne psihologiya, 2016. – №1 (26). – S.118-122.
- [19] Tәnikeev M. Qazaqstandagy dene shynyqtyru men sport tarihy. – Almaty, 2002. – S.254.

Методы и особенности проведения казахских национальных игр на уроках по физической культуре

Н. Ордабаев¹, К. Абишев², Т. Кадырбаев¹, Е. Тугелбаев², Т. Баймырзаев²

¹Региональный социально-инновационный университет (Шымкент, Казахстан)

²Казахский национальный педагогический университет имени Абая (Алматы, Казахстан)

Аннотация

В последнее время ученые, занимающиеся проблемой физического воспитания подрастающего поколения, все больше уделяют внимание национальным особенностям народных игр и физическим упражнениям. Это было связано климато-географическим особенностям, рельефу местности, что затрудняло эффективность функций физических нагрузок в стандартных школьных условиях. Отсутствие дорогостоящих спортивных сооружений и спортплощадок, разбросанность населенных пунктов, сложности местного рельефа не давали возможности проведения многих классических видов спорта, как – плавание, конькобежный и лыжный спорт и др., не имеют широкой поддержки. В сложившихся обстоятельствах для поддержания физических навыков и умений, национальные игры и являются панацеей, выходом из положения. Поэтому, решение проблемы подготовки физкультурных кадров в педагогических ВУЗах, компетентных организовать внедрение национальных игр в учебный процесс, требует систематического пересмотра. Успешность учебного процесса напрямую связана со степенью подготовки учителя. В связи с этим, учитывая вышестоящие обстоятельства, в учебном процессе может зародиться новый научный взгляд, вносящий свой вклад для физического и духовного развития подрастающего поколения.

Ключевые слова: уроки по физической культуре, виды национальных игр, методы проведения.

Methods and features of the Kazakh national games in physical education lessons

N. Ordabayev¹, K. Abishev², T. Kadyrbayev¹, Yer. Tugelbaev², T. Baimyrzaev²

¹Regional Social Innovation University (Shymkent, Kazakhstan)

²Abay Kazakh National Pedagogical University (Almaty, Kazakhstan)

Abstract

Recently, scientists involved in the problem of physical education of the younger generation are paying more and more attention to the national characteristics of folk games and physical exercises. This was due to climatic and geographical features, the terrain, which hindered the effectiveness of the functions of physical activity in standard school conditions. The lack of expensive sports facilities and sports grounds, the scattered settlements, the complexity of the local terrain did not make it possible to conduct many classic sports, such as swimming, speed skating and skiing, etc., do not have wide support. In the circumstances, to maintain physical skills, national games are a panacea, a way out. Therefore, the solution to the problem of training physical education personnel in pedagogical universities that are competent to organize the introduction of national games in the educational process requires a systematic review. The success of the educational process is directly related to the degree of teacher training. In this regard, given the higher circumstances, a new scientific view may be emerging in the educational process, contributing to the physical and spiritual development of the younger generation.

Keywords: physical education lessons, types of national games, methods of conducting.

Редакцияға 10.01.2020 қабылданды

FTAХР 18.45

Е.А.БИЛАЛОВ

*Т.Қ. Жүргенов атындағы Қазақ ұлттық өнер академиясы
(Алматы, Қазақстан), erlan.bilalov.71@mail.ru
<https://doi.org/10.51889/2020-3.2077-6861.31>*

ЗАМАНАУИ ТЕАТРДАҒЫ АКТЕР ТҮЛҒАСЫ

Аңдатпа

Зерттеу мақсаты – актердің сыртқы келбетінің негізгі ерекшеліктерін анықтау және оның бүгінгі сахна өнерінің таптырмас тасымалдаушысы екенін көрсету. Мақалада актер шеберлігіне, жалпы адамзаттық құндылықтарға және театр өнерінің ерекшеліктеріне назар аударылады. «Адамдарға арналған театр» тіркесі тұжырымдамасының мазмұны актерлердің ерекше миссиясында айқындалған және көрсетілген: тірі адамның сезімдерін, толқуын жеткізу және болып жатқан жағдайдың шынайы жай-күйін сездіру. Кәсіби актер ойынын ешнәрсе алмастыра алмайтыны, оның және көрермендердің арасындағы тікелей қарым-қатынас құралы ретінде, іс-әрекеттің барлық нюанстарын сезінуге мүмкіндік беретін идея негізделген. Мақаланың ғылыми жаңашылдығы технологияның дамыған дәуірінде және инновациялық арнайы эффектілерді енгізу жағдайында актерлік шеберліктің тозуы мен дамуын зерттеу болып табылады. Нәтижесінде, инновациялық технологиялар көрерменге шығарманың мәнін түсінуге көмектесуі керек екендігі айқындалып, сипатталады, ал актер шеберлігі өз кезегінде көрерменнің жалпыадамзаттық құндылықтарына бағытталуы керек екендігі анық көрсетіледі.

Түйін сөздер: театр; театр өнері; актер; режиссёр; спектакль; творчество; жаңа технологиялар; эмоция; актер шеберлігі; сахна шеберлігі.

Кіріспе. Театр – көркемдік ізденістер көркемдік даму жоқ. Ал, бұл ізденістерде аясы мен интерпретациялары шексіз өнер негізінен режиссура алдыңғы планда тұры. Көркемдік-эстетикалық ізденістерсіз тұрады. Бұл – режиссура өнерінің өркендей